

ІСЛАМСЬКИЙ ЧИННИК ЯК НЕВИРІШЕНЕ ПИТАННЯ ЗАХІДНОЄВРОПЕЙСЬКОЇ ПОЛІТИКИ МУЛЬТИКУЛЬТУРАЛІЗМУ

У статті характеризуються особливості розвитку сучасних західноєвропейських держав в умовах зростання ісламського впливу. Особлива увага звертається на аналіз співвідношення принципів політики мультикультуралізму, впроваджуваної країнами Західної Європи та фактору поступової «ісламізації» Європейського Союзу.

Ключові слова: мультикультуралізм, ісламський чинник, Європейський Союз, Західна Європа, мусульманство, асиміляція, толерантність, поліскладове суспільство.

В статье характеризуются особенности развития современных западноевропейских государств в условиях возрастания исламского влияния. Особое внимание обращается на анализ соотношения принципов политики мультикультурализма, осуществляемой странами Западной Европы и фактора постепенной «исламизации» Европейского Союза.

Ключевые слова: мультикультуралізм, ісламський фактор, Європейський Союз, Західна Європа, мусульманство, асиміляція, толерантність, поліскладове суспільство.

This article deals with the peculiarities of origin and evolution of multicultural issues and such kind of policy in Western Europe. Particular attention is drawn to the analysis of 'Islamic factor' and its social role in various periods of the modern European history.

Key words: multiculturalism, 'Islamic factor', European Union, Western Europe, Islam, assimilation, tolerance, multipartite society.

У сучасній науці термін «мультикультуралізм» досі залишається дискусійним, оскільки характеризує безліч різноманітних та нерідко суперечливих ідей. Сьогоднішній суспільний резонанс навколо поняття «мультикультуралізм» стосується здебільшого нинішньої політичної ситуації в країнах Західної Європи. Функціонування мультикультуралізму як політичного принципу в ряді держав (Великобританія, Франція, Німеччина тощо) останнім часом піддається цілком обґрунтованій критиці. Переважна більшість офіційних заяв лідерів західноєвропейських країн щодо впроваджуваної ними протягом останніх років політики мультикультуралізму починаються зі слів «невиправдана», «мертва» та «повний крах». Канцлер Німеччини А. Меркель в одному зі своїх нещодавніх інтерв'ю із впевненістю констатувала: «Проект побудови мультикультурної демократії в Німеччині провалився» [6]. Такі висновки робляться здебільшого без розкриття специфіки конкретних проблем, з якими зіткнулася дана модель на практиці. Водночас, майже усі лідери, так чи інакше, зачіпають у своїх промовах питання міграції або, фактично, – «переміщення» великої кількості осіб з ісламських країн на терени Західної Європи та неспроможність політики мультикультуралізму забезпечити їх мирне співіснування із місцевим населенням.

Явище мультикультуралізму отримало широке висвітлення, проте, переважно в західній політичній науці. Серед найвідоміших вчених, що аналізували проблеми мультикультурного суспільства, можна виокремити таких авторів: У. Кімліка, Г. Терборн, Ч. Кукатас [4], В. Ньюмен та А. Маррі. У вітчизняній політичній думці питання мультикультуралізму розглядаються в роботах В. Афанасьєвського, В. Летової, В. Малахова та інших. В свою чергу, дослідженням впливу релігійного фактора на розвиток окремих держав та міжнародних відносин в цілому займалися такі автори: С. Зінько [2], А. Колесніченко [3], Д. Пайпс [15], Ю. Седляр, Ф. Плещунов та інші.

З огляду на високу актуальність і, водночас, недостатню дослідженість проблематики співвідношення специфіки ісламського чинника та принципів західноєвропейського мультикультуралізму, **метою статті** є аналіз причин «краху» політики мультикультуралізму, пов'язаного зі зростанням ісламського впливу в суспільно-політичному житті сучасних держав Західної Європи.

Передусім, варто зауважити, що мультикультуралізм є досить широким та багатограним явищем. Поняття «мультикультуралізм» отримало свою назву в 1957 році для характеристики політики Швейцарії. Пізніше його було визнано державною політикою Канади, Австралії, а також багатьох країн Західної

Європи. В даному контексті, важливо зазначити, що мульти-культуралізм можна розглядати у широкому та вузькому розуміннях. Так, у широкому він виступає світоглядною парадигмою, в той час, як у вузькому – політикою та практикою.

Ідеологи мультикультуралізму, перш за все, І. Берлін і Г. Маркузе, яких називають «батьками-засновниками» мультикультуралізму, уявляли собі втілення цього ідеалу на практиці наступним чином. У суспільстві з розвиненими інститутами демократії мирно співіснують різні культурні общини, в рамках яких кожен індивід реалізує своє право на культурну самоідентичність [12]. І. Берлін та Г. Маркузе створювали свою теорію, вже будучи постійними жителями Сполучених Штатів та спостерігаючи «чайнатауни» та «маленькі Токіо», квартали пуерториканців та Гарлем. Крім того, низкою ознак «м'якої» мультикультурності володіли на той час і багато європейських мегаполісів, зокрема, Лондон, Париж, Рим та ін.

Доцільно зауважити, що явище мультикультуралізму регулярно піддається критиці. Нині серед авторів домінує позиція про те, що сьогоденний мультикультуралізм руйнує багатовікові культурні засади розвинених національних традицій. Найактивніше заперечують мультикультуралізм як теорію і практику іммігрантські держави, в яких іммігранти можуть «поглинути» титульну націю. Представники їх політичної еліти наголошують на тому, що мультикультуралізм є всього-навсього новим типом «модернізованого расизму» [1]. Однак, частіше за все, це пояснюється надмірними вимогами і нерозумінням всіх складнощів і аспектів цього явища. Суспільно-політичні діячі та деякі вчені не враховують того, що тенденція подальшого «змішування» різних культур в межах окремих країн є незворотньою. І в даному разі, як пише Д. Бенедикт: «Помиляється той, хто вважає, що мультикультурне суспільство має бути суспільством гармонійним» [14]. Це означає, що таке суспільство перманентно є і буде суспільством конфліктним.

Більш того, на думку багатьох дослідників, саме зростаюча роль культурних відмінностей лежить в основі сучасних та майбутніх міжнародних конфліктів. «У новому світі, – стверджує С. Хантінгтон, – найбільш великі, серйозні та небезпечні конфлікти будуть спалахувати не між соціальними класами, не між багатими й бідними, не між будь-якими іншими економічними групами, а саме між народами, що належать до різних культур» [9, с. 459].

Саме тому, коли в рамках одного суспільства співіснують люди з різними культурними традиціями, необхідно вирішити ряд проблем, щоб забезпечити чіткі для всіх правила, які б влаштовували кожного. Одним з можливих способів вирішення цих проблем до нинішніх пір була сформульована Ч. Кукатасом та розвинута у Європі концепція ліберального мультикультуралізму [4]. Адже, стосовно Європи, можна зауважити, що на її теренах мультикультуралізм є переважно запозиченою та вимушеною політикою. В даному контексті, постколоніальний період позначився, перш за все, неабияким впливом країн «третього світу» на розвиток подій у державах «золотого мільярда» – так звана «колонізація навпаки». Одним із способів її

здійснення стала міграція. Очевидно, що як вимушена, так і добровільна міграція внесли і досі вносять суттєві зміни у формування сучасного культурного «обличчя» Європи, що у наш час є досить строкатим.

З науково-теоретичних позицій, доцільно виокремити основні напрямки, за якими сьогодні в політичній думці аналізуються проблеми мультикультуралізму:

- мультикультуралізм як політика гармонізації суспільно-політичних процесів в багатоскладових суспільствах (А. Лейпхарт, Ч. Тейлор);
- переосмислення понять «громадянство», «ідентичність», «етнічність» у мультикультурних суспільствах (У. Кімліка, Л. Пітерс);
- мультикультуралізм як стратегія розвитку майбутніх суспільств (А. Гангон, Н. Глейзер, Ч. Кукатас);
- мультикультуралізм як засіб вирішення етнічних та мовних проблем (О. Биков, Е. Бомешко, В. Вардеккер, І. Воронов, С. Саржан);
- мультикультуралізм як новітній напрямок в освітньо-виховній діяльності (А. Перотті, М. Рагозін);
- мультикультуралізм крізь призму соціальної філософії (В. Малахов).

Отже, мультикультуралізм у практичному його вимірі може характеризуватися нині як феномен, в якому перетинаються питання прав і свобод різного роду (проте, насамперед, етнічних) меншин з питаннями індивідуальних свобод особи та прагненням держав зберегти свою цілісність. Важливо, що до жодного з цих аспектів окремо мультикультуралізм зводити не можна.

Мультикультуралізм не є політикою захисту меншин, що сприяє «мозаїчності» та ускладнює формування державної ідентичності. Натомість, ця політика «нейтралізації» або «деполітизації» етнічних відмінностей, що зменшує їх потенціал як загрози стабільності та внутрішньому «порядку» суспільства шляхом надання кожному індивіду права вибирати: належати або не належати до того чи іншого співтовариства.

Зрештою, мультикультуралізм, всупереч широко поширеній думці, є надбанням надзвичайно тривалого історичного періоду. Як практика, він є своєрідною «платнею» за стабільний розвиток суспільства шляхом делегування частини реальних і уявних переваг окремим національно-культурним групам. Відповідно, як теорія, він спрямовується на усвідомлення поліетнічності та полікультурності в рамках того або іншого співтовариства.

Підсумовуючи сказане, можна спробувати надати власне визначення поняття «мультикультуралізм», як то: політична теорія та практика, які стверджують правомірність та цінність культурного плюралізму, доцільність та значущість багатомірності та різноманітності культурних форм (етнічних, расових та ін.), та, водночас, є інструментом і механізмом узгодження різноспрямованих інтересів у полісередовому суспільстві.

Нині у західноєвропейській політичній думці значна увага звертається науковцями на проблеми, з якими зіткнувся нинішній мультикультуралізм у його практичному вимірі. Як зазначає дослідниця

С. Зінко: «Етнокультурна гомогенність західноєвропейських країн на початку XXI ст. трансформувалась у гетерогенну полікультурну та поліконфесійну матрицю. Задіяні від часу закладення Вестфальської системи монокультурні моделі держав-націй деактуалізовані іммігрантським чинником з ісламською культурологічною парадигмою, який перетворився з кон'юнктурного феномена в структурний елемент Європи» [2].

Більш того, на сьогодні кількість мусульман разом з їх активністю досягла такого рівня, що в політичній теорії виник такий феномен як «євроіслам». Вчені вкладають в нього доволі різне значення. Такі науковці, як: Т. Модуд, Т. Рамадан та Б. Тібі стверджують, що це є форма пристосування та адаптації мусульман в західному суспільстві з принципово іншими цінностями і традиціями, ніж в світі ісламу. Така ситуація спостерігається, наприклад, у Туреччині, де іслам у своїх проявах є більш помірним та «демократичним». На думку інших авторів, «євроіслам», навпаки, близький до «універсального ісламу», який несе у собі радикальний імпульс [14].

Причини того, що ісламський чинник у даний час набуває посиленої актуальності на західноєвропейських теренах є різними. З одного боку, дебати навколо мусульман пов'язані з їх великою чисельністю в Європі, яка постійно збільшується. Найбільша мусульманська община – у Франції: від 5 до 7 мільйонів (приблизно 10 % від загальної кількості населення держави), вже сьогодні іслам у Франції є другою за чисельністю релігією країни після католицизму. Велика кількість послідовників ісламу сформувалися в Німеччині (4 млн), Великобританії (1,7 млн), Італії і Голландії (по 1 млн) [6]. Варто також зауважити, що мусульманські общини поширені в усіх без виключення країнах Західної Європи, і мають в деяких випадках аналогічну до показників вищезазначених країн закономірність приросту їх чисельності, та зрештою усвідомлення своїх політичних і соціальних прав, які їм надає або навпаки не надає держава.

Поряд із цим, помітним фактором є потужна стереотипізація ісламського чинника у західному світі, в цілому, та у Європі зокрема. Варто лише згадати сумнозвісний «карикатурний скандал», що сколихнув Європу у 2005 році і передумови трагедії літа 2011 року у Норвегії. Ситуація посилюється, крім того, масовими виступами мусульман проти дискримінації їхніх прав у межах держав, де вони перебувають (гострі дебати 2005-2010 років з приводу заборони носіння хіджабів у публічних місцях, а також будівництва міноретів у країнах ЄС). Несумісність норм і принципів шариату з сучасними нормами міжнародного права, солідарність з членами ісламської Умми, які є важливішими за інтереси неісламської держави, тощо. Всі ці соціально-психологічні зрушення в масовій свідомості породжують новий феномен, названий французьким дослідником Д. Моїзі «культурою страху», одним з домінуючих компонентів якої є «страх бути знищеним радикальним ісламізмом або ж піддатися демографічному завоюванню ними та стати свідком перетворення рідного континенту в «Євразію» [15].

Основною ж причиною масових висловів незадоволення європейців у зв'язку з перебуванням представників мусульманського світу у їх країнах є, насамперед, усвідомлення населенням країни, в яку приїжджають мусульмани, того, що вони дають їм «простір для дій» і чекають від них поваги до встановлених суспільно-політичних «правил гри», які існують в даній країні. Водночас, представники Ісламу відверто не прагнуть поважати і слідувати європейським зразкам поведінки, вони утворюють своєрідні «держави в державах», мешканці яких живуть за власними правилами, нормами та моделями поведінки. На даний момент беззаперечно можна стверджувати, що значна частина мусульман Європи не інтегрувалася в європейську дійсність і свідомо не погоджується приймати західноєвропейський спосіб життя. Відмовляючись від європейської ідентичності, вони роблять вибір на користь «чистого» ісламу в його арабійському різновиді і відчують себе, в першу чергу, частиною всесвітньої мусульманської общини. Особливо така закономірність зустрічається серед молодого покоління, яке і представляє основну частину мусульман в Європі, саме вони демонструють менше прагнення до інтеграції, ніж мусульмани старшого покоління.

У даному контексті, суттєвим недоліком політики мультикультуралізму яку обрали, наприклад, Німеччина, Франція та Великобританія є фактор ненавмисної, але фактично реальної практики сегрегації різних культурних спільнот. Саме це провокує та створює штучні межі між общинами, формуючи свого роду «гетто» на добровільній основі. Результат, що помітний вже зараз це те, що не маючи змоги асимілювати вихідців з ісламського світу, мультикультурна модель вперше зазнала «фіаско», підірвавши віру французів, німців та інших європейців у здатність їх культури «перетравлювати» все «чужорідне» [14]. Якскравим прикладом зазначеного може слугувати подія 2002 року, коли імам невеликого французького міста Рубо заборонив, оскільки вважав неприпустимим в'їзд в цей населений пункт М. Обрі, – кандидата в президенти Франції. Імам назвав своє містечко «мусульманською територією», на яку розповсюджується «харам», тобто заборона для відвідин жінки-християнки [14]. Це приклад парадоксальної ситуації, що нерідко зустрічається, і доводить, що досить часто мультикультуралізм на рівні країни обертається жорсткою сегрегацією на локальному рівні.

Доцільно також наголосити на тому, що особливе місце у «краху» мультикультуралізму в країнах Західної Європи відіграють США, лідери яких постійно засуджують і критикують ісламський світ та, зокрема, мусульман Європи. Занепокоєння американців виправдовується окрім іншого ще й тим, що багато представників арабського світу є громадянами європейських країн, тобто мають право безвізового в'їзду на територію Сполучених штатів. Саме це змушує перейматися американців, які вважають, що європейці занадто легковажно ставляться до існування неконтрольованих і закритих мусульманських громад, наділяючи їх у той же час правами, соціальною допомогою і громадянством, передбаченими принципами політики мультикультуралізму.

Парадокс полягає ще й у тому, що іслам не є чимось новим для Європи. «Європейський» іслам має тривалу історію. Протягом різних історичних періодів він мав місце в Іспанії, Південній Франції, на Балканах, в Угорщині, в Південній і Центральній Росії, на Україні (в Криму), зіграв значну роль в історії Литви та Польщі. В даний час в Європі існує кілька більш-менш великих мусульманських анклавів або громад. Найбільш великий з них – це Балкани, де мусульмани живуть компактними групами або переважають: Албанія, Боснія і Герцеговина, Південна Сербія і Косово, Македонія, Болгарія і Греція. Після Другої світової війни серед балканських мусульман, особливо в Югославії, активно йшов процес трансформації мусульманської ідентичності в національну [16].

То чому ж саме сучасна політика мультикультуралізму, яку обрала собі «в допомогу» ліберальна демократія Західної Європи не впоралася із натиском «мусульманської експансії»? В даному контексті, словенський філософ С. Жижек, що є одним з критиків ідей мультикультуралізму, вбачає її головну проблему і недієздатність в тому, що «Інший» (в даному випадку – мусульманин) – це чудово, але тільки до тих пір, поки його присутність не почне ставати помітною, тобто до тих пір, поки «Інший» не перетвориться на «Чужого». У результаті, вважає автор, сусід-іноземець, що мав сприйматися із толерантністю, повагою та цікавістю, виявляється «токсичним» разом з його ідеями та віруваннями [5].

Справедливо зазначити, поміж іншим, що протягом останніх десятиліть труднощі демографічного і економічного характеру змушували країни Євросоюзу легалізувати і навіть пропагувати притік «робочої сили» з мусульманських країн. У той час європейські політики навіть не ставили питання, чи сумісні у принципі Європа та іслам? Тут варто згадати слова С. Хантінгтона який в своїй науковій праці «Зіткнення цивілізацій» стверджував, що Європа та Ісламський світ – це два антиподи, дві ворожі антагоністичні цивілізації [9].

У даному сенсі, неготовність сучасної Європи до діалогу з мусульманськими мігрантами пов'язана, з тим, що секуляризована ліберальна демократія була і намагається бути на чолі великої і могутньої Європи, а мусульманам при цьому відводиться роль «добре вихованих гостей». Так, мультикультуральні намагання, як пише М. Ллоса, спрямовані на перетворення дива коли «собака, кішка та мишеня їдять з однієї тарілки» на тенденцію [11]. Постає запитання: на що ж тоді у дійсності спрямовується мультикультуралізм: на реальне співіснування різноманітних культур або на формування однієї уніфікованої псевдокультури? Можливо «поразка» мультикультурної політики у Франції, Німеччині, Великобританії, тощо і є відповіддю на дане запитання. Оскільки, на відміну від християн Західної Європи, що «толерантно» переживають наступ на свої духовні права та цінності (у Франції протягом різдвяних свят забороняють ставити у школах різдвяні ялинки, у Великобританії пропонується виключити з Різдва усі християнські символи, «разом з їх християнським змістом», у Нідерландах та Іспанії продовжують активно легалізувати проституцію та одностатеві шлюби і

кваліфікувати аборт, як невід'ємне право жінки на штучне зупинення вагітності, тоді як християнська церква трактує аборт як вбивство [10]), представники ісламської цивілізації будуть до останнього чинити цьому супротив.

Християнська Європа фактично поступилася вимогам ліберальної демократії, що черговий раз було доведено у католицькій Польщі, коли хрест як символ релігійної приналежності майже всього польського населення (95 %) було встановлено у польському сенаті тасмно вночі, щоб не порушити законодавства про свободу віросповідання, що існує у ЄС. Крім того, як зазначає Є. Щоткіна: «Цього мало ідеологам ліберальної демократії. Вони прагнуть не лише мати право на все, що суперечить християнству. Вони вимагають від Церкви визнання одностатевих шлюбів, гомосексуалізму, абортів, погодження на жінок-священників та жінок-єпископів» [10, с. 5]. Таким чином, ідеологи ліберально-демократичних режимів прагнуть, щоб релігія та Церква відповідали суспільству, а не суспільство їм.

У даному конексті, мусульманська громада є абсолютною протилежністю «толерантним» західно-європейським християнам. Так, науковець О. Шпенглер з цього приводу зазначав, що немає культур передових і відстаючих, кожна являє собою індивідуальний організм, вивчати який можна тільки в рамках власної логіки його розвитку. Образно кажучи, «вовк і лисиця не прогресивні і не регресивні по відношенню один до одного. Вони просто різні» [15]. Це саме стосується християнства та мусульманства. Це є ще одним приводом для непорозумінь, що виникають і, очевидно, продовжуватимуть виникати між представниками вказаних груп. Що, у свою чергу, знову актуалізує роль релігійного фактора у європейському розвитку. Професор історії Єльського університету Л. Саннех, описуючи майбутнє Європи, зазначав: «Не потрібно бути ясновидцем, щоб зрозуміти: у світлі зростання ісламу Європа знову зможе стати континентом, лише звернувшись до Бога. До якого Бога? Відповідь на це питання і визначить її майбутнє» [7].

Окрім міжрелігійних протиріч, суттєвою видається несумісність ісламу і демократії в Європі, тезу про що одним із перших висловив А. де Токвіль у XIX столітті, він писав про те, що Коран регулює всі аспекти життя, тоді як Біблія апелює до особистих відносин людини з Богом, а отже, християнство залишає простір для демократичних інститутів, тоді як іслам неминуче вступає з ними в протиріччя [5]. Серед інших, дослідник Б. Парек зазначає, що основна проблема для мусульман це життя у демократичному мультикультурному суспільстві [14]. Незважаючи на тези про те, що іслам сам по собі не несе ніякої загрози, а його ідеї здатні згуртувати та мобілізувати широкі прошарки населення, мусульмани чітко переконані в абсолютній вищості ісламу, що позначається у постійних закликах і відчайдушному бажанні відродити колишню славу, а також обов'язке навернення в іслам послідовників інших релігій.

У цьому сенсі, для західних науковців і суспільних діячів сьогодення іслам поступово стає загрозою не

лише мультикультуралізму в Європі, а й загалом, – демократії в світі. Ще С. Хантінгтон, який ввів термін «зворотня хвиля», обґрунтував майже неминучі, але тимчасові відступи ранньої демократії під натиском традиційних і більш вкорінених народів недемократичних режимів, прогнозував що європейську стабільність може сколихнути не інша суспільно-політична ідеологія, а саме тверда і віра, на яких завжди тримався іслам [9]. Так, концепція «зворотної хвилі» добре пояснює не тільки важкий шлях демократії, а й мультикультуралізму в процесі налагодження мирного співіснування мусульман Європи.

З цих позицій, популярна колись думка про те, що інтеграція мусульманської діаспори в європейське суспільство сприятиме зближенню християнської та ісламської цивілізацій, була досить помилковою. Водночас, гуманістичні погляди керівників держави були, як уявляється, лише «прикриттям» їх справжніх намірів. З плином часу, оцінюючи політичні та економічні зміни, варто «зкинути завісу» і зробити висновки, що таке злиття було спрямоване на розширення кордонів Європи на Схід, тим самим на демонстрацію не лише ісламським країнам, але і Китаю з Індією, що вони є слабкими та «недорозвиненими державами». Після фактичної «дискредитації» месіанської ролі США, потрібно було створити новий образ «великого брата», який повчає, радить як діяти, спрямовує начеб-то з найкращими намірами. У зв'язку з цим, пророчими виглядають слова К. Маркса і Ф. Енгельса: «Буржуазія... втягує в цивілізацію всі, навіть найбільш варварські нації. Дешеві ціни її товарів – ось та важка артилерія, за допомогою якої вона руйнує всі китайські стіни і примушує до капітуляції найупертішу ненависть варварів до іноземців... Словом, вона створює собі світ за своїм образом і подобою» [16]. Політика мультикультуралізму визнавалася найбільш ефективним механізмом для досягнення планів європейських лідерів, однак на практиці вона виявилася недієвою.

Таким чином, аналізуючи причини «провалу» та подальші перспективи втілення політики мультикультуралізму на західноєвропейських теренах, слід наголосити на таких моментах:

по-перше, заяви світових лідерів, щодо краху мультикультуралізму, мали характер начеб-то повної відмови від цієї ідеї, але це був передчасний вимушений захід, який мав стати першим кроком для переосмислення та «лікування» слабких механізмів розбудови мультикультурної політики в тій чи іншій державі. Подібні різкі заяви, все ж, не цілком виправдані: така категорія як «мультикультуралізм», є набагато складнішою, ніж здається на перший погляд, і володіє прихованим потенціалом, а інтерес до неї є цілком виправданим в політичній науці. Доказом цього можуть слугувати події грудня 2010 року в Росії. Сугічки на «Манежці», де конфлікт відбувався не між імігрантами з інших держав та місцевим населенням, а між громадянами однієї багатонаціональної держави продемонстрували з одного боку існування латентного націоналізму, а з іншого – реальність та актуальність існуючих проблем міжетнічної взаємодії. В подібних умовах стає актуальним розвиток плюралізму культур всередині однієї держави. Треба зазначити, що сучасна дискусія

про можливість реалізації ідей мультикультуралізму на практиці має спрямовуватися принципово в іншій площині, відмовившись від постійних закидів того, що мультикультуралізм є лише черговою утопією, яка не має шанси утілитися в реальність. Адже суспільно-політична практика ряду країн постійно доводить зворотнє – мультикультуралізм не є утопією;

по-друге, серед дослідників немає повної згоди щодо визнання факту дискредитації політики мультикультуралізму. В даному контексті, можна виокремити роботи канадського дослідника У. Кімліки, який розробляє питання мультикультуралізму та мультикультурного громадянства. У своїй роботі «Мультикультурне громадянство» вчений наголошує на тому, що держава не може відокремитися від етнічних проблем та етнічності в цілому [13, с. 76]. На його погляд, забезпечення співіснування різних культур в єдиному державному об'єднанні підвищує стабільність у суспільстві та ліквідує нерівність між етнічними та релігійними групами. Автор проводить паралелі між розвитком мультикультуральних практик та гармонізації розвитку суспільства в напрямку підвищення його добробуту та сталості. Загалом, учений дотримується оптимістичного ставлення до явища мультикультуралізму та необхідності його реалізації на практиці. Західний теоретик мультикультуралізму Ч. Тейлор, у свою чергу, вважає, що мультикультуралізм є способом захисту спільнот від руйнівних впливів ліберальної індивідуальної автономії, що висвітлено автором в праці «Мультикультуралізм та «політика визнання»». Науковці Д. Ролс та Б. Беррі навпаки зазначають, що мульти-культуралізм не суперечить практиці ліберально-демократичних держав, оскільки етнокультурні групи в країнах США, Західної Європи, Канади, Австралії в цілому прагнуть бути повноцінними учасниками суспільно-політичних процесів даних країн. На їх думку, питання стоїть в тому яким чином мають легітимізуватися колективні права різних національно-культурних спільнот, відповіддю на яке якого вони і вважають політику мультикультуралізму.

Тож, у західній політичній думці питання мультикультуралізму є досить ґрунтовно відображеним та вивченим, проте, від того не позбавленим певних суперечностей саме в його практичній реалізації та пристосуванні до певної держави. В даному разі, вбачається чітке розмежування між агресивно та песимістично налаштованою політикою лідерів Західної Європи та більш гуманізованою політикою представників політичних еліт Скандинавських країн. Так, наприклад, після терактів 22 липня 2011 року у міжнародній спільноті виникли побоювання, що Норвегія посилить заходи безпеки і може прийняти закон, подібний закону про боротьбу з тероризмом у США. Проте, замість того, щоб вимагати посилення контролю та заходів безпеки, політичне керівництво країни бере участь у великих публічних заходах, де вимоги до безпеки мінімальні. Тим самим, воно подає сигнал, що Норвегія не дозволить терору диктувати їй, як себе вести. А коли в перших повідомленнях про згадані теракти з'явилися натяки на причетність мусульман, норвезькі ЗМІ не стали поспішати з висновками. Це перші й обнадійливі ознаки того, що мусульмани будуть і далі

інтегруватися в Норвегії, відчуваючи її гостинність [8].

Підбиваючи підсумки, варто зазначити, що на практиці «експеримент свободи» під назвою мультикультуралізму у Західній Європі, дійсно, провалився. В даному разі, якщо лідери західноєвропейських держав підуть шляхом подальших заборон та обмежень, тим самим вони остаточно протиставлятимуть себе арабському світу, відмовившись від омріяних ліберальних цінностей толерантності та віротерпимості, надаючи привід для нових конфліктів та протистоянь.

Крім того, досвід Західної Європи продемонстрував, що політика мультикультуралізму важко сумісна з моделлю держави-нації та соціальної держави, яка все ще домінує в європейських суспільствах. Один з відомих вчених Росії Г. Померанц простежує в сучасних суспільно-політичних подіях позитивний зміст. Так, дослідник зазначає, що цілком можливо, що «хвороба» сучасного Заходу, призведе «не до смерті, а до одужання», до звільнення від відчуття переваги над іншими цивілізаціями та культурами, яке постійно простежується в роботах європейських та американських теоретиків і в засобах масової інформації [5]. У цих умовах потрібно відшукати ефективний механізм регулювання міжкультурних відносин в європейських суспільствах. Виробити такий механізм – складна задача. Тому наукове експертне співтовариство має взяти активну участь в цьому процесі, щоб уникнути сповзання суспільства в іншу крайність – як, наприклад, заборона імміграції і згоргання програм інтеграції іммігрантів – оскільки Європа в сьогоденні умовах не зможе забезпечити свій подальший розвиток без допомоги іммігрантів. Вибір тепер за тими, хто формує європейську політику і стратегію: почати поступову інтеграцію мусульман, повністю обмеживши при цьому приплив

іммігрантів, або як зазначають деякі вчені-футурологи змиритися з демографічною та культурною мутацією колишньої Європи в сторону так званої «мечеті Паризької Богоматері» [5].

Врешті-решт, розвиток Європи багато в чому залежить не тільки від того, чи зможуть європейці змінити акценти у дипломатичному та між релігійному діалозі, а й реально змінити себе. Треба зрозуміти, що ісламський світ не можна більше сприймати як реальність «третього» світу, іслам сьогодні – це реальність глобальна, але в той же час локальна для кожної окремо взятої країни. У зв'язку з цим, мультикультурні ідеї повинні «перезавантажитись», але аж ніяк не бути забутими. Мультикультуралізм 2.0 (оновлений) повинен стати самодостатньою політикою гармонізації суспільства без втручання в релігію. Саме мультикультуралізм повинен бути тією силою, яка зможе вирішити проблему існування стійкого стереотипу сприйняття мусульман лише як радикальних, фундаменталістських борців за свою віру, перевести і зацентувати всю увагу на їх культурному надбанні, яке є загальносвітовою спадщиною. Адже, у дійсності, мультикультуралізм дозволяє осмислити багато важливих питань, пов'язаних з динамікою соціокультурної інтеграції в сучасному світі та напрямками соціальної політики держави, де є суттєвою національно-культурна неоднорідність населення. Толерантність і рівність культур, множинна ідентичність, плюралізм думок та способів життя – всі ці принципи, що закладені в категорії «мультикультуралізм», роблять її досить привабливою в якості потенційно ефективного засобу міжкультурної комунікації в межах однієї спільноти. Про це свідчать приклади вдалого втілення принципів мультикультуралізму у політиці Канади, Австралії, Бельгії, Швейцарії та інших розвинутих світових держав.

ЛІТЕРАТУРА

1. Бондарук С. Досвід західних демократій та мультикультурний розвиток України / С. Бондарук. – 2006 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : www.edportal.org.ua/books/Conference_2002/Bondaruk.pdf.
2. Зінько С. Проблеми інтеграції мусульманських спільнот у Європі: досвід для України / С. Зінько // Стратегічні пріоритети. – № 4 (9). – 2008. – С. 229–240.
3. Колесніченко Г. Ісламське Відродження в сучасному світовому політичному процесі та в Україні / Г. Л. Колесніченко // Наукові праці : Науково-методичний журнал. – Т. 47. – Вип. 34. Політичні науки. – Миколаїв : Вид-во МДГУ ім. Петра Могили, 2006. – С. 181–186.
4. Кукатас Ч. Теоретические основы мультикультурализма [Електронний ресурс] – Режим доступу : <http://www.inliberty.ru/library/study/327>.
5. Лаумулин М. Закат мультикультурализма Наступает эра европейского ислама [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.centrasia.ru/newsA.php4?st=1142718240>.
6. Меркель заявила о провале мультикультурализма [Електронний ресурс] – Режим доступу : http://www.bbc.co.uk/russian/international/2010/10/101016_merkel_multiculturalism_failed.shtml.
7. Узланер Д. Европа меж двух исламов: сложности мультикультурализма [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://newskey.ru/news/184933>.
8. Султан Ш. Ислам и мультикультурализм подвергаются нападкам [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.inosmi.ru/europe/20110727/172560124.html>.
9. Хантингтон С. Столкновение цивилизаций / С. Хантингтон. – М., 2003.
10. Щоткіна К. І нехай переможе найбагатіший... / К. І. Щоткіна // Дзеркало тижня. – 2008. – № 11. – С. 4–9.
11. Beck U. The Cosmopolitan Society and its Enemies [Електронний ресурс]. – Режим доступу : [http://www.sunysb.edu/sociology/faculty/Levy/Beck%20Cosmopolitan%20Society%20and%20its%20Enemies%20\(TCS\).pdf](http://www.sunysb.edu/sociology/faculty/Levy/Beck%20Cosmopolitan%20Society%20and%20its%20Enemies%20(TCS).pdf).
12. Berlin I. Pluralism and Liberalism: a Reply / I. Berlin, B. Williams // Political Studies. – 1994. – № 4. – Р. 306–309.
13. Kymlicka W. Multicultural Citizenship: A Liberal Theory of Minority Rights / W. Kymlicka. – Oxford : Clarendon Press, 1996. – 280 p.
14. Multiculturalism in Contemporary Societies: Perspectives on Difference and Transdifference [edited by H. Breinin, J. Gebhardt, and K. Lösche]. – Erlangen : Univ.-Bibliothek, 2002. – 272 p.
15. Pipes D. Europe or Eurabia? // The Australian, April 15, 2008 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.danielpipes.org/5516/europe-or-eurabia>.
16. Roy O. Euroislam: The Jihad Within? // The National Interest, 2003. – P. 63.

Рецензенти: **Шевчук О. В.**, д.політ.н., професор;
Тригуб О. П., д.і.н., професор.

ПОДАЄНКО Юлія Леонідівна – к.політ.н., ст. викладач кафедри політичних наук Чорноморського державного університету ім. П. Могили.

Коло наукових інтересів: космополітизм, мультикультуралізм, теорія громадянства, західна суспільно-політична думка другої половини ХХ – початку ХХІ століття.

НОВОКШАНОВА Олена Сергіївна – студентка факультету політичних наук Чорноморського державного університету ім. Петра Могили.

Коло наукових інтересів: мультикультуралізм, проблема ісламізації Західної Європи.